

**M.G.N.R.E.G.A: A tool For Rural Development and Social
Change : A Case Study of Nanded Distrist.**

A Minor Research Project submitted to the University Grant Commission (WRO)
Reginal Office, Ganesh Khind, Pune

By

Mr. Dudhkawade Suresh Ramji
Assistant Professor
Savitribai college of arts Pimpalgaonpisa
Tal. Shrigonda Dist. A.Nagar
(Maharashtra)

PROJECT DURATION 2014-2016

+xÉÖGò´ÉÊhÉÉèÉ

 ÉÉò ®úh É Gò.	ÉÉò®úhÉÉSÉä xÉÉ´É	{ÉP¹`ö Gò.
	´ÉxÉÉäMÉiÉ	2
1	É°iÉÉ´ÉxÉÉ	5 iÉä 12
2	OÉÉ´ÉÒhÉ Ê´ÉÉèÉ°É	13 iÉä 24
3	®úÉ¹]ÅðÒªÉ ®úÉäVÉMÉÉ®ú ½p´ÉÒªÉÉäVÉxÉÉ	25 iÉä 53
4	xÉÉÆnàüß÷ ÊVÉ±½pÉ	54 iÉä 68
5	®úÉ¹]ÅðÒªÉ ®úÉäVÉMÉÉ®ú ½p´ÉÒªÉÉäVÉxÉäSÉÒ +Æ´É±ÉªÉVÉÉ´ÉhÉÒ	69 iÉä 96
6	ÊxÉ¹Eò¹ÉÇ´É Ê¶É;òÉ®ú¶ÉÒ	97 iÉä 106
	°ÉÆnù¹ÉÇ OÉÆIÉ -	107 iÉä 112

“É½þÉi“ÉÉ MÉÉÆvÉÒ ®úÉ.®úÉä.½þ.ªÉÉä.
OÉÉ“ÉÒhÉ Ê´ÉÉðÉ°É ´É °ÉÉ“ÉÉÊVÉÉð ðÉnù±É
BEð +|ªÉÉ°É Ê´É¶Éä¹É °ÉÆnù|ÉÇ xÉÉÆnäùb÷
ÊVÉ±½þÉ”

|ÉÉð®úhÉ 1

ú |ÉÉèfø ´ªÉÊCiÉ±ÉÉ ®úÉäVÉMÉÉ®úÉSÉÒ ½þ“ÉÒ
näuhÉÉ®úÒ “É½þÉ®úÉ¹]Åð ¶ÉÉ°ÉxÉÉSÉÒ BEð +Ê´ÉxÉ´É
ªÉÉäVÉxÉÉ +É½äþ. “““ÉÉMÉÇnù¶ÉÇÉð iÉi´ÉÉiÉ °É´ÉÉÈxÉÉ
®úÉäVÉMÉÉ®ú näuhªÉÉSÉÒ iÉ®úiÉÖnù Eäð±Éä±ÉÒ
+É½äþ.”¹ “|ÉÉ®úiÉÒªÉ ®úÉVªÉ PÉ]õxÉäiÉÒ±É
“ÉÉMÉÇnù¶ÉÇÉð iÉi´ÉÉ´É®ú “É½þÉi“ÉÉ MÉÉÆvÉÒ
ªÉÉÆSªÉÉ Ê´ÉSÉÉ®úÉSÉÉ |É|ÉÉ´É {Éb÷±Éä±ÉÉ +É½äþ.
“ÉÉMÉÇnù¶ÉÇÉð iÉi´ÉÉ±ÉÉ +xÉÖ°É¯ûxÉ |ÉÉ®úiÉÉiÉ
+ÉÈÉÉð ´É °ÉÉ“ÉÉÊVÉÉð {ÉÊ®ú´ÉiÉÇxÉ PÉb÷´ÉÚxÉ
+ÉhÉhªÉÉSÉÒ VÉðÉÉðÉnùÉ®úÒ ¶ÉÉ°ÉxÉÉ´É®ú °ÉÉä{ÉÊ

´Éh^aÉÉiÉ +É±Éä±ÉÒ +É½äp. “|ÉÉ®úíÉÒ^aÉ
®úÉV^aÉPÉ]õxÉäS^aÉÉ “ÉÉMÉÇnù¶ÉÇEò iÉi´ÉÉiÉÒ±É
Eò±É´É 41 xÉÖ^oÉÉ®ú |Éi^aÉäEò |ÉÉèfø “ÉÉhÉ^oÉÉS^aÉÉ
EòÉ´ÉÉSÉÉ ½pCEò “ÉÉx^aÉ Eò®úh^aÉÉiÉ +É±ÉÉ +É½äp”².

“®úÉä.½p. ^aÉÉäVÉxÉäSÉÒ |ÉÉ®úíÉ ^oÉ®úEòÉ®úxÉä nùJÉ±É
PÉä´ÉÚxÉ |ÉÉ®úíÉÉiÉ ½pÒ ^aÉÉäVÉxÉÉ 7 +ÉìC]õÉä^oÉ®ú
2005 {ÉÉ^oÉÚxÉ ®úÉ^oÉÊ´Éh^aÉÉSÉÉ ÊxÉhÉÇ^aÉ PÉäiÉ±ÉÉ”.
VÉMÉÉiÉ±^aÉÉ +Ê´ÉEòÊ¶ÉiÉ nàù¶ÉÉiÉ nùÉÊ®úpù^aÉ ÊxÉ´ÉÉ
´É®úhÉÉSÉÉ BEò |É|ÉÉ´ÉÒ = {ÉÉ^aÉ “½p^hÉÚxÉ
+ÉÆiÉ®ú®úÉ¹]Åõ^oÉ {ÉÉiÉ³ýÒ´É®ú ®úÉäVÉMÉÉ®ú
½p´ÉÒ ^aÉÉäVÉxÉäSÉÒ nùJÉ±É PÉäh^aÉÉiÉ +É±ÉÒ +É½äp.

^aÉÉ ^aÉÉäVÉxÉäiÉÖxÉ Eò®úh^aÉÉiÉ ^aÉähÉÉ^aÉÉ
EòÉ´ÉÉSÉä ^oÉ⁻û{É 60]õCEäò +EÖò¶É±É ´É 40]õCEäò
EÖò¶É±É +¶ÉÉ ^oÉ⁻û{ÉÉSÉä ®úÉ½pÒ±É. ÊVÉ±½pÉ
{ÉÊ®ú¹Énù ^aÉÆjÉhÉÉ, {ÉÆSÉÉ^aÉiÉ ^oÉÊ´ÉiÉÒ ´É
OÉÉ´É{ÉÆSÉÉ^aÉiÉ +ÉÊhÉ ^oÉ^aÉÆ^oÉä´ÉÒ ^oÉÆ^olÉÉ ^aÉÉ
^aÉÉäVÉxÉäiÉÒ±É EòÉ´ÉÉSÉÒ +Æ´É±É^oÉVÉÉ´ÉhÉÒ
Eò®úíÉÒ±É. ^aÉÉ ^aÉÉäVÉxÉäiÉMÉÇiÉ MÉÉ´ÉÉ´Év^aÉä
EòÉähÉiÉÒ EòÉ´Éä Eò®úÉ´É^aÉÉSÉÒ ½äp `ö®úÊ´Éh^aÉÉSÉÉ
+ÊvÉEòÉ®ú OÉÉ´É^oÉ|Éä^oÉ +É½äp. EòÉ´ÉÉSÉä

ÊxÉªÉÉäVÉxÉ +Æ¨É±É∅ÉVÉÉ´ÉhÉÒ, |ÉÉvÉÉxªÉGð¨É ªÉÉ
∅ÉÉ∅ÉiÉ½þÒ OÉÉ¨É°É|Éä±ÉÉ +ÊvÉEðÉ®ú +É½äþiÉ.

¨É½þÉi¨ÉÉ MÉÉÆvÉÒ ®úÉ¹|ÅðªÉ ®úÉäVÉMÉÉ®ú
½þ¨ÉÒ ªÉÉäVÉxÉäiÉÖxÉ Eð®úiÉÉ ªÉähÉÉ®úÒ EðÉ¨Éä :-

“ºÉ¨É{ÉÉiÉ³ýÒ SÉ®ú, ºÉ¨É{ÉÉiÉ³ýÒ ∅ÉÉÆvÉ,
nùMÉb÷Ò ∅ÉÉÆvÉ, MÉiÊ∅ÉªÉxÉ ∅ÉÆvÉÉ®úÉ,
|ÉÚÊ¨ÉMÉiÉ ∅ÉÆvÉÉ®úÉ, ¨ÉÉiÉÒxÉÉ±ÉÉ ∅ÉÉÆvÉ,
ÊºÉ¨Éå]ð xÉÉ±ÉÉ∅ÉÉÆvÉ, ´ÉÊxÉEð®úhÉ,
´ÉÞIÉÉ®úä{ÉxÉ, ¶ÉäiÉiÉ³äý, ;ð³ý∅ÉÉMÉ, ±ÉÉMÉ´Éb÷,
∅ÉÉÆvÉ ∅ÉÆÊnùºiÉÒ, {ÉÉ®Æú{ÉÉ®úÒEð iÉ±ÉÉ´ÉÉÆSÉä
xÉÖiÉÊhÉEð®úhÉ, iÉ±ÉÉ´ÉÉiÉÒ±É MÉÉ³ý EðÉfðhÉä,

ºÉÆ¶ÉÉävÉxÉÉSÉÒ =Êqù¹]äð :- (Objective of the Research)

ºÉÆ¶ÉÉävÉEðÉxÉä ºÉÆ¶ÉÉävÉxÉÉSÉÒ =Êqù¹]äð
ÊxÉÊ¶SÉiÉ Eð®úhÉä +É´É¶ªÉEð +É½äþ. =qäù¶É ½äþ
ÊxÉÊ¶SÉiÉ +ºÉä±É iÉ®ú ºÉÆ¶ÉäÉvÉxÉ BEðÉ Ê´ÉÊ¶É¹]ð
Ênù¶ÉÉxÉä ´É ¶ÉÉºjÉªÉÖCiÉ {ÉvnùiÉÒxÉä Eð®úiÉÉ ªÉä´ÉÚ
¶ÉEðiÉä.

1. xÉ®äúMÉÉ ºÉÆ∅ÉvÉÒiÉ ±ÉÉäEðÉÆ¨ÉvÉÒ±É VÉÉhÉÒ´É
VÉÉMÉÞiÉÓSÉÉ +ªÉÉºÉ Eð®úhÉä.

2. xÉ®äúMÉÉSÉÉ OÉÉ¨ÉÒhÉ VÉÒ´ÉxÉÉ´É®ú ZÉÉ±Éä±ªÉÉ
|É|ÉÉ´ÉÉSÉÉ ¨ÉÖ±ªÉ¨ÉÉ{ÉxÉ Eð®úhÉä.

3. ΟΕΕ΄Ε΄ΟhΕ °Ε΄Ε΄ÖnùªΕΕ΄iΕ΄Ò±É +ÉÌÍΕΕò ´É °ΕΕ΄ΕΕ΄ÊVÉEò °Ε΄Ö®úÊÍΕ΄iΕ΄iΕ΄äSÉE +ªΕΕ΄°Ε Εò®úhÉä.

4. ΟΕΕ΄Ε΄°iΕ΄®úÉ´Ε΄®úÒ±É ¢ÉäEòÉ®úÒ, nùΕÊ®úpù¬ªΕΕ °Ε΄Ε΄ªΕΕÆSÉE +ªΕΕ΄°Ε Εò®úhÉä.

5. ΄ÉxÉ®äúMÉE΄SÉEª °ΕΕ΄ΕΕ΄ÊVÉEò +ÉÆEäòÍÉxÉ Εò®úhÉä.

+vªÉxÉΕ΄SÉEÒ MÉPÊ½piÉEΕäò :-

ªΕΕ °ΕÆ¶ΕΕävÉxÉ Ê´Ε΄Ε΄ªΕΕ±ΕΕ +xÉÖ°Ε΄ûxÉ °ΕÆ¶ΕΕävÉxÉΕ΄iΕ {ÉÖføÒ±É MÉPÊ½piÉEΠòªÉä Ê°ÉrùÍΕΕ {Éb÷iΕΕ³ÚýxÉ {É½pÉhªΕΕ°ΕΕ`öÒ JÉE±ÉÒ±É MÉPÊ½piÉEΕäò Î´ΕΕòÉ®úhªΕΕiΕ +É±ÉÒ +É½äpiÉ.

1) ΄ÉxÉ®äúMÉE΄SÉE ΕòÉªÉnùΕ Ê´ΕΕòÉ°ΕΕ±ΕΕ {ÉÖ®úΕò +É½äp.

2) ΟΕΕ΄Ε΄ΟhΕ |ΕΕMÉE΄SªΕΕ Ê´ΕΕòÉ°ΕΕ°ΕΕ`öÒ | Ε¶ΕΕ°ΕxÉΕ΄iΕ +É´Ε¶ªΕΕò iΕΕä ¢Énù±É ZÉE±ΕΕ +É½äp.

3) ΟΕΕ΄Ε΄ΟhΕ |ΕΕMÉE΄iΕ΄Ò±É ±ΕΕäEòÉÆxÉΕ +ÉÌÍΕΕò ´É °ΕΕ΄ΕΕ΄ÊVÉEò °Ε΄Ö®úÍΕΕ Ênù±ªΕΕ΄Ε΄Ö³äý iªΕΕÆSªΕΕ΄ÉvªÉä {ÉÊ®ú´ΕiΕÇxÉ PÉbÚ÷xÉªÉäiÉä.

4) °ΕΕ΄ΕΕ΄ÊVÉEò xªΕΕªΕ |É°ÍΕΕ{ÉÒiΕ Εò®úhªΕΕ°ΕΕ`öÒ ΄ÉxÉ®äúMÉE = {ÉªΕÖCiΕ +É½äp.

5) ±ÉÉäEòÉÆS^aÉÉ °É½p|ÉÉMÉÉ·ÉÖ³äý Ê½p ^aÉÉäVÉxÉÉ
^aÉ¶É°ÉÒiÉäEòbä÷ ´ÉÉ]öSÉÉ±É Eò®úiÉ +É½äp.

°ÉÆ¶ÉÉävÉxÉ +É®úÉJÉb÷É - (Chapter Scheme)

1) |É°iÉÉ´ÉxÉÉ -

®úÉ¹]ÅöÒ^aÉ ®úÉäVÉMÉÉ®ú ½p·ÉÒ ^aÉÉäVÉxÉäSÉÒ
=Êqù¹]äö °ÉÆ¶ÉÉävÉxÉ °É·É^oaÉÉ, °ÉÆ¶ÉÉävÉxÉ Ê
´É¹É^aÉÉSÉä ·É½pi´É, MÉPÊ½piÉEäò, °ÉÆ¶ÉÉävÉxÉ
°ÉÉÊ½pi^aÉÉSÉÉ +ÉføÉ´ÉÉ °ÉÆ¶ÉÉävÉxÉ {ÉrùiÉÒ,
°ÉÆ¶ÉÉävÉxÉ +É®úÉJÉb÷É.

**3) ®úÉ¹]ÅöÒ^aÉ ®úÉäVÉMÉÉ®ú ½p·ÉÒ ^aÉÉäVÉxÉÉ
·ÉÉÊ½piÉÒ ´É Ê´É¶±Éä¹ÉhÉ -**

|É°iÉÉ´ÉxÉÉ, =nù^aÉ, Ê´ÉEòÉ°É, ^aÉÉäVÉxÉäSÉÒ
=Êqù¹]äö, °É⁻û{É, xÉÉånùhÉÒ |ÉÊGò^aÉÉ, ·ÉVÉÖ®úÉÆxÉÉ
Ê·É³yhÉÉ^aÉÉ °É´É±ÉiÉÒ, ®úÉ¹]ÅöÒ^aÉ ®úÉäVÉMÉÉ®ú
½p·ÉÒ ^aÉÉäVÉxÉäSÉÒ +Æ·É±É^oÉVÉÉ´ÉhÉÒ |ÉÊGò^aÉÉ,
OÉÉ·É°É|ÉÉ, Ê´ÉEòÉ°É +É®úÉJÉb÷É, ®úÉ. ®úÉäVÉMÉÉ®ú
½p·ÉÒ ^aÉÉäVÉxÉÉú °ÉÊ·ÉiÉÒ, |É¶ÉÉ°ÉEòÒ^aÉ ^aÉÆjÉhÉÉ,

xÉÉÆnäüb÷ ÊVÉ±½pªÉÉ¨ÉvªÉä ªÉÉ ªÉÉäVÉxÉäSÉÒ
+Æ¨É±É±ÉVÉÉ´ÉhÉÒ.

4) xÉÉÆnäüb÷ ÊVÉ±½pÉ -

|É°iÉÉ´ÉxÉÉ, xÉÉÆnäüb÷ ÊVÉ±½pªÉÉSÉÒ =i{ÉkÉÒ,
BäÊiÉ½pÉÊ°ÉÉè {ÉÉ·ÉÇ|ÉÖÊ¨É, |ÉÉèMÉÉäÊ±ÉÉè °lÉÉxÉ,
½p´ÉÉ¨ÉÉxÉ, Ê{ÉÉè ®úSÉxÉÉ, Ê¶ÉiÉhÉÉSªÉÉ °ÉÖÊ´ÉvÉÉ,
+É®úÉäMªÉ, ´ÉÉ½piÉÖÉè ´ªÉ´É°lÉÉ,

**5) ®úÉ¹|ÅðªªÉ ®úÉäVÉMÉÉ®ú ½p¨ÉÒ ªÉÉäVÉxÉäSÉÒ
+Æ¨É±É±ÉVÉÉ´ÉhÉÒ -**

xÉÉÆnäüb÷ ÊVÉ±½pªÉÉ¨ÉvªÉä ªÉÉ
ªÉÉäVÉxÉäiÉMÉÇiÉ 2006 iÉä 2011 ªÉÉ EðÉ±ÉÉ´ÉvÉÒiÉ
Eð®úhªÉÉiÉ +É±Éä±ÉÒ Ê´ÉÉðÉ°ÉÉSÉÒ EðÉ¨Éä, |É¶xÉÉ
´É±ÉÒ, +xÉÖ°ÉÚSÉÒ, ¨ÉÖ±ÉJÉiÉÒuùÉ®áú ¨ÉÉÊ½piÉÒ |
ÉÉ{iÉ Eð¯úxÉ, ÊiÉSÉä Ê´É¶±Éä¹ÉhÉ Eäð±Éä±Éä +É½äp.

6) ÊxÉ¹Eð¹ÉÇ ´É Ê¶É;ðÉ®ú°ÉÒ -

|É°iÉÉ´ÉxÉÉ, MÉPÊ½piÉÉèÉSÉÒ {Éb÷iÉÉ³ýhÉÒ,
ÊxÉ¹Eð¹ÉÇ, Ê¶É;ðÉ®ú°ÉÒ- +{ÉÚhÉÇ EðÉ¨Éä {ÉÖhÉÇ
Eð®úhªÉÉ°É |ÉÉvÉÉxªÉ nùªÉÉ´Éä., EðÉ¨ÉSÉÖEðÉ®ú ´É
±ÉäVÉ±ÉÉ±ÉnùÉ®ú Eð¨ÉÇSÉÉ®úÒ ´É ¨ÉVÉÖ®úÉÆ´É®ú
ÊxÉªÉÆjÉhÉ `ä´ÉÉ´Éä., ¨ÉVÉÖ®úÉÆxÉÉ
ÊxÉªÉ¨ÉÉxÉÖ°ÉÉ®ú °É´ÉÇ °ÉÖÊ´ÉvÉÉ nähªÉÉiÉ ªÉÉ
ªÉÉiÉ., EðÉ¨É ¨ÉÉMÉhÉÉªÉÉ ¨ÉVÉÖ®úÉÆxÉÉ Ê´ÉxÉÉÊ

'É±ÉÆ±É EòÉ"É nùªÉÉ´Éä, ®úÉä.½þ.ªÉÉä.SªÉÉ EòÉ"ÉÉSÉä
 °ÉÉ"ÉÉÊVÉÉè +ÆEäðIÉhÉ Eò®úÉ´Éä, "ÉVÉÖ®úÉÆxÉÉ
 ´Éä³äý´É®ú "ÉVÉÖ®úÒ nùªÉÉ´ÉÒ, ªÉÉäVÉxÉÉ
 {ÉÉ®úñù¶ÉÇEò ´É ±ÉÉäEòÉÉÊ|É"ÉÖJÉ ±ÉxÉÉÊ´ÉhªÉÉ°ÉÉ`öÒ
 VÉxÉVÉÉMÉPiÉÒ Eò®úÉ´ÉÒ, "É½þÉMÉÉ<ÇSªÉÉ |
 É"ÉÉhÉÉiÉ "ÉVÉÖ®úÒ nùªÉÉ´ÉÒ, "ÉVÉÖ®úÒiÉ ´ÉÉfø
 Eò®úhªÉÉiÉªÉÉ´ÉÒ.

1) OÉÉ"ÉÒhÉ |ÉÉMÉÉiÉÒ±É 41]ðCEäð ±ÉÉäEò
 ¶ÉäiÉ"ÉVÉÖ®ú +É½äþiÉ. ªÉÉ"ÉvªÉä UôÉä]äð
 ¶ÉäiÉÉEò®úÒ ´É ++{É=i{ÉÉñùEò ½äþ näùJÉÒ±É
 MÉ®úÒ±É +É½äþiÉ. 1993 "ÉvªÉä 49]ðCEäð
 MÉÊ®ú±ÉÒ SÉä |É"ÉÉhÉä ½þÉäiÉä iÉä 2011.2012
 "ÉvªÉä 17]ðCEäð ZÉ±Éä +É½äþ. ±ÉÉäEòÉÆSªÉÉ
 nù®úb÷Éä<Ç=i{ÉzÉÉiÉ´ÉÉfø ½þÉäiÉ +É½äþ.

2) |ÉÉ®úiÉÉiÉÒ±É OÉÉ"ÉÒhÉ |ÉÉMÉÉiÉ 40]ðCEäð
 "ÉÖ±ÉÉ-"ÉÖ±ÉÓxÉÉ EÖð{ÉÉä¹ÉhÉÉSÉÉ °ÉÉ"ÉxÉÉ
 Eò®úÉ´ÉÉ ±ÉÉMÉiÉ +É½äþ. |É"ÉÉhÉÉ{ÉäiÉÉ Eò"ÉÒ
 ´ÉVÉxÉ +ªÉ±Éä±ªÉÉ ±ÉÉ±ÉEòÉÆ"ÉvÉÒ±É
 EÖð{ÉÉä¹ÉhÉÉSÉä |É"ÉÉhÉ PÉ]ð±Éä +É½äþ. ±ÉÉ±É
 "ÉPiªÉÚ SÉä |É"ÉÉhÉ 1992 "ÉvªÉä 76]ðCEäð ½þÉäiÉä
 2006-2007 "ÉvªÉä 53]ðCEäð ZÉÉ±Éä±Éä +É½äþ.

2005.06 xÉÆiÉ®ú MÉ®úÒ⊖ÉÒ, EÖð{ÉÉä¹ÉhÉ ºÉÉ
ºÉÉ®úJªÉÉ ºÉ·ÉªÉÉ ºÉÉäb÷Ê´ÉhªÉÉiÉ ºÉ¶É ºÉäiÉ
+É½äp.

3) OÉÉ·ÉÒhÉ ¦ÉÉMÉÉiÉ Ê´ÉhªÉÉSÉä {ÉÉhÉÒ ½pÉ |É¶xÉ
¶ÉÉÊxÉÉ ò´É®úÉVªÉ ºÉÆºiÉä±ÉÉ ºÉÉäb÷Ê´ÉhªÉÉiÉ +
{ÉªÉ¶É +É±Éä +É½äp. 2001 iÉä 2011 ºÉÉ nù®úªªÉÉxÉ
Ê{ÉhªÉÉSÉä {ÉÉhÉÒ xÉºÉ±Éä±ªÉÉ PÉ®úÉSÉÒ]öCEäð
´ÉÉ®úÒ 57]öCEäð +É½äp. iÉ®ú ¶É½p®úÒ ¦ÉÉMÉÉiÉ
21]öCEäð +É½äp. 43]öCEäð PÉ®úÉÆ·ÉvªÉä º´ÉSUô
Ê{ÉhªÉÉSÉä {ÉÉhÉÒ näuhªÉÉiÉ ºÉäiÉä.

4) OÉÉ·ÉÒhÉ ¦ÉÉMÉÉiÉ {ÉÉhªÉÉSÉÉ |É¶xÉ MÉÆ¦ÉÒ®ú
ZÉÉ±Éä±ÉÉ +É½äp. 2001 iÉä 2011 ºÉÉ nù®úªªÉÉxÉ
OÉÉ·ÉÒhÉ ¦ÉÉMÉÉiÉ ¶ÉÉèSÉÉ±ÉªÉ xÉºÉ±Éä±ªÉÉ
PÉ®úÉÆSÉÒ]öCEäð´ÉÉ®úÒ 82]öCEäð ´É¯ûxÉ 62]
öCEäð ´É®ú +É±ÉÒ +É½äp. OÉÉ·ÉÒhÉ ¦ÉÉMÉÉiÉÒ±É
{ÉÉhªÉÉSÉÉ |É¶xÉ xÉ ºÉÖ]ö±ªÉÉ·ÉÖ³äý
¶ÉÉèSÉÉ±ÉªÉÉSÉÉ ÊxÉªªÉÒiÉ{ÉhÉä ´ÉÉ{É®ú
Eäð±ÉÉ VÉÉiÉ xÉÉ½pÒ ½äp ´ÉÉºiÉ´É +É½äp.

5) OÉÉ·ÉÒhÉ ¦ÉÉMÉÉiÉÒ±É +xÉäEò JÉäb÷ªÉÉÆ·ÉvªÉä
{ÉÉªÉÉ¦ÉÖiÉ ºÉÖÊ´ÉvÉÉSÉÉ +¦ÉÉ´É +É½äp. 2001 iÉä
2011 ºÉÉ nù®úªªÉÉxÉ Ê´ÉVÉ xÉºÉ±Éä±ªÉÉ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ 35] ΔΙΑΚΟΙΝΩΣΗ 26]
ΔΙΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ + ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ + ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ 74] ΔΙΑΚΟΙΝΩΣΗ
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ = { ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ + ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ + ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ.

- 6) ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ 1991
ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ 65] ΔΙΑΚΟΙΝΩΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ. 2011 ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ 82] ΔΙΑΚΟΙΝΩΣΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ + ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ. = ΣΣΕ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ]
ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ 27] ΔΙΑΚΟΙΝΩΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ + ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ 18]
ΔΙΑΚΟΙΝΩΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΑ.